

rana 01-ean B meningokokoa errentzako txertoarena darabilte, azken hogei urteotan uharteko haurrak immunizatze-ko eta beste hainbat herrialdetara esportatu izan dutena. Soberana 02-ren kasuan, tetanoaren birusaren proteina bat erabili dute, aurretik egin izan duten bezala beste txerto batzuekin, hala nola B gripearen kontrakoarekin. Chiodok dioenez, bi txerto berriok hozkailu arruntetan kontserbatzen ahal dira, izozte berezien beharrik gabe (merkatura atera duten lehena, Pfizer-BioNTechena -70°C-tan dago gorde beharra), horrek koste eta azpiegiturretan dakartzan abantailekin. Habanako agintariek espero dute Soberana 02-ak apirilerako gaintzea proba klinikoen hirugarren fasea eta uztaierako uharteko herriar guztiak txertatu ahal izatea.

Chiodok azpimarratu du jabegoa ez farmaziako multinazionalena baina publikoa izatearen garrantzia. Bera kubatarrekin hasi omen zen lanean hauen txertoak direla munduan %100 publikoak diren bakarrik: "Beti pentsatu nuen maiteko nuela egunen batean lan egitea farmaziari dagokion guztia publikoa daukan herrialde bati laguntzen. Ikasle nintzela esaten ziguten proba kliniko bat egitea ezinezkoa zela munduan farmaziako enpresa batekin ez bazen. Salbuespen bakarra aipatzen ziguten: Kuba".

BOTIKETAN ERE BURUJABE IZAN NAHIAN

"Pfizer eta burujabetasuna: Kubaren COVID-19aren kontrako txertoak kontrapuntu interesgarria jartzen dio AEBetan Pfizerrek garatutakoari" artikulua interesgarrian gaiaren testu-igurua azaldu du Naomi Schoenfeld antropologo iparramerikarrak *Medical Anthropology Quarterly* aldizkarian.

Hasteko, ez da kasualitatea Soberana txertoen sorburu den institutuak Finlay izena edukitzea: Carlos J. Finlay zientzialari kubatarrak erakutsi zuen XIX. mendean Sukar Horia gaixotasuna Aedes aegypti eltxoak sartzen diola gizakiari. Finlay institutua 1934tik ari da txertoak sortu eta ekoizten, baztangaren, tifusaren, tuberkulosiaren, errabiaren eta tetanoaren kontrakoak...1970eko hamarkadan bioteknologiaren jaiotzarekin txertoen ekoizpena arras aldatu zenean, Kuban alor hau lantzen hasi ziren Kari Cantell zientzialari finlandiarrekin elkarlanean. Cantellek asmatu zuen nola sortu Interferon botika -gaur

ere farmazeutika kubatarren izarretako dena- giza leukozitoetatik abiatuta, baina nahiago izan zuen ikerketan eskuratutako ezagutza partitza hura patentatzea baino... zientzialari eskuazala bera!

Zoriak nahi izan zuen interferona Kuban bertan nola ekoiztu aurkituta berehala denge gaixotasunak agerraldi berria egitea uhartean, 116.000 gaixo ospitaletara eramanez. Bioteknologiari ari zirenek osasun sistemari -biak dira estatuarenak- eskaini zioten interferona probatzea dengearen kontra, eta hortik abiatu zen ikerketaren eta osasun arretaren arteko integrazio estua, gaur egun ere uhartearen beste ezaugarrietako bat dena.

Interferonak irekitako bidetik, hura bezala immunitate sistema modulatu nahi duten beste mila molekula baino gehiago patentatu eta ekoiztu dituzte bai Kubako Ingeniaritza Genetiko eta Bioteknologia Zentroak eta bai Finlay Institutuak: hainbat interferon, B hepatitisaren txertoa, B meningitisaren txertoa... Azken hau famatua egin zen 1980 hamarkadan Brasil, Argentina, Kolonia eta Uruguain zabaltzen B meningitis agerraldia kontrolatzen lagundu zuenean.

Lau txerto dauzka Kubak bidean: Soberana 01, Soberana 02, Abdala eta Mambisa

Naomi Schoenfeldek uste du, "Txertaketaren politika: historia globala" liburua aipatuz, gobernu batek bere txerto propioak ekoizteko ahalmenak sendotzen duela burujabetza nazionala eta horregatik txertaketa kanpainan parte hartzen dutenentzako erremedio nazional horren arrakasta edo porrotak eragina daukala jendearen herri kontzientzian.

TXERTOAK, BOTIKEN ARTEAN POLITIKOENA

Schoenfelden hitzetan eta modu orokorrean hartuta, txertoak izaki farmazeuti-

ko benetan politikoak dira: "Zientifikoki ezarri zaizkion helburuetatik askoz harago eragiten dute. Izenetik hasita, baina iradokitzen dute. Adierazten dute ezagutza tekno-zientifikoa, higiena, aginte medikua. Tresna bat dira kudeatzeko populazioak, politika, pribilegioak eta baita bortxa ere. Balizko arriskuen kontrako aseguru gisako bat dira. (...) Txertoak aldaketa handiak eragiten dituzte populazioetan, ekonomian, politikan, gizartean, eta baita immunitatean ere".

Txertoen politikotasun horrek berekin daramatza kontraesan handiak, zeren eta aurrerago aipatu abantaila eta promesen ifrentzu gisa, txertoaren kontrako jarrerak ere piztu ditzake hainbat jenderengan, botika horiek lan egiten dutelako gu baitan baino gehiago gure bitartez, geure immunitate sistema zirkatu eta lanean jarritz. Txertoen kontra osasun, etika, ekologia edo politika argudioetan oinarrituta dauden pertsonen gain, antropologoak nabarmentzen dituzte minoria arrazializatuak -ondo ezagutzen duen AEBetako kasutik abiatuta-: "Jende beltzak mesfidatzen dira txertoez, historian zehar etikarik gabeko esperimendu medikuetarako erabili dituztelako; haietako estatuaren bortizkeria irudikatzen dute".

Txertoekiko oso bestelako esperientzia omen daukate Kubako jendeek. "Hemen txertoak sortu dira herrialdeak daukan bio-farmazia estatuen 'ekosistema itxian', hots, hasi ikerketatik eta osasun sistema nazional unibertsalera hartzeko duen ekosistema. Hone tan funtsezkoa da politika eta zientzia integraturik edukitzea, argi egon dadin herriarren interesak direla nagusi eta ez enpresen interesak. Zientzia eta politikaren integrazio honek Kuban lortu du birusari aurre egin eta bi txerto abiatzea. Uharteko ekonomia lur jota dagoenean, estatu sozialistak jarraitzen du bere zaintzaile lana egiten eta horregatik da hain garrantzizkoa txerto subirano horiek ere garatzea garai zail hauetan. Alde horretatik esan dezakegu Soberana horiek direla COVID-19aren aurkako txerto sozialistak".

Bere aberastasunari begiratuta gezurra dirudien arren, justu kontrako egokira ikusten du antropologoak -Kalifornian bizi denak- AEBetan. Hemen txerto kanpainaren arrakasta lotuta egongo da dosiak erosteko ahalmenarekin. Zientzia eta politikaren arteko harremanak Kubakoen erabat alderantziz daude eraikita, ororen gainetik interesek eta

BOLUNTARIOAK

Sonia Perez Rodriguez
doktorea txerto berrien proba
klinikoan parte hartzen duen
boluntario batekin hizketan.

etekinek garrantzia handiagoa dute jendearen osasunak baino.

Multinazional iparramerikarrek lortu duten arren beren txerto txapeldunekin munduaren horniduraren zati nagusiaren jabe egitea, AEBek ez daukate ez osasun sistema unibertsalik eta ezta eskualdeka antolatutako koordinaziorik, milioika jende bizi da aseguruik eta zaintza arautu barik; eta horrek guztiak esan nahi du masako txertaketa sekulako buruhaustea bihurtuko dela.

“Kubak –dio Schoenfeldek–txertaketan daukan historia ezagututa, Soberana txertoak prest daudenean denek dakite txertatuko dituztela eta hori egiteko lana erraza izango da: *business as usual* [betiko moduan]. Aldiz, AEBetan *business as usual*-ek esan nahi du ‘zientzian sinesten duten jendeek’ izango dutela moduren bat txertoa eskuratzeko, eta askok lortu beharko dutela osasun programa nazionalik ezean eskueran daukaten ordezkorik onenaren bidez: gure Walgreen eta Walmart hipermerkatuetan lortu beharko dute ([merkealdietako publizitateetan dioten moduan] ‘txertoak agortu bitartean’, ‘eskaintza ez baliagarria 50 estatuetan’, ‘ikusi baldintzak’, ‘baliteke beste eskaintzekin bateagarriak ez izatea’...)”.

TXIROEN OSASUNAZ NOR OROITZEN DA?

COVID-19ak munduko gainerako ikerlariak bezala Kubakoak ere ezustean harrapatu zituen, Finlay institutuko zuzendari Vicente Verez Bencomok *Telesur* kateari kontatu dionez. Osasun agintariak neurri zorrotzekin uhartean birusaren lehen agerraldia maiatzarako kontrolatu zuten arren, jabetu ziren hurrengo olatua zetorrerenerako prestatu beharra zeukatela. Bioteknologian ari diren profesionalen zorionerako, mundu osoan milaka zientzialari COVID-19aren ikerketan murgilduak ziren eta pandemiaren osagai eta ezaugarriez lortutako jakintza hein handi batean publiko egiten zuten.

Maiatzean Díaz-Canel lehendakariak deitu eta ikerlariak eskatu zien beren bilaketa lanen abiadura azkartzeko, Kubak bere txertoa behar zuelako. Lortu zuten ohiko epeak murriztea, hein handi batean mundu osoko zientzialariak libre zabalduko informazioei esker, eta abuzturako prest zeuzkaten hautatutako formulazioaren bi dosi. Lehen dosiok ikerketaren bi arduradun nagusiek hartu zituzten beren soinetan. “Horrekin bi helburu lortu nahi genituen –dio Verez Bencomok– bate-

tik, erakutsi arduradunok konfiantza geneukala lortutako emaitza horretan, eta bestetik, gure buruak bihurtuz txertoa probatzen bi lehenak, lortzen genuen baldintza zientifiko eta etiko zorrotzak eskatzen dituen prozesuan jauzi bat egitea, proba klinikoetan are azkarrago sartzeko”.

Abuzturako bazekiten kubatarrena ez zela izango munduan erregistratuko zen lehen txertoa –multinazional handiek iragarri zuten lehen txertaketak urte amaieran hasi ahalko zirela– baina Verez Bencomok helburutzat aipatzen zuen herrialde hau izatea bere herritar guztiak txertatzen lehena –guztiak eta doan–. Munduko beste jende asko ere bazeuzkaten buruan: “Txertoak azalduko direnean, populazioak immunizatzen lehenak munduko herrialde aberatsak izanen dira. Bai txerto horien prezioengatik eta bai munduan 8.000 milioi herritar garelako, ezin da pentsatu denak txertatuta egongo direnik 2021an. Kubatarrontzako solidaritatea ez da soberan daukazuna eskaintzea, daukazuna ondokoarekin partitzea baizik eta gure ametsa litzateke urte bukaerako gurekin batera munduko, eta bereziki Latinoamerikako beste herritar asko ere txertaturik egotea”. ●

GIZONEK IDAZTEN DUTE HISTORIA ETA GAUZAK BEREN ERARA KONTATZEN DITUZTE

Kazetaria da eta, gainera, haurrentzako nahi dituen ipuinak aurkitu ezinik, horiek idazteari ekiten dion ama. Euskal mitologia eta emozioez gain, historian barrena isilpean gelditu diren emakume bide urratzaileen biografiak biltzeari ekin dio azkenaldi honetan.

 REYES ILINTXETA DANI BLANCO

Kazetaritzak ekarri zintuen Irundik Iruñera?

Bai. Ikastera etorri nintzen. Egia esan karrera amaituta aukera izan nuen Iruñera itzultzeko, aita kazetaria nuen eta publizitate arloan berarekin lan egin nezakeen, baina nahiago izan nuen Iruñean geratu, probatzeko eta baita amodio kontuengatik ere.

Kazetari gazteen baldintza prekarioak ezagutu zenituen bete-betean, ezta?

Hala da. *Ezkaba* aldizkarian hasi nintzen publizitatean eta erredakzioan. Ondoren

Vivir en Barañain eta EGN enpresak Nafarroa osoan egiten zituen beste aldizkari txiki askotan ere aritu nintzen. Menperatzen ez nituen gaiez idaztea egokitzen zitzaidan askotan. *Ribera alta* aldizkarian, adibidez, Azkoienen, nire lehen lana zezuket orria egitea izan zen, eta nik ez nekien ezer. Club taurinora joan nintzen eta eskatu nien, mesedez, laguntzeko nik ez nuelako ideiarik ere. Urtetan Tafalla, Cadreita... herri askotan ibili nintzen. Garai hartan udal ia guztiak UPNkoak ziren. Euskara erabat arrotz egiten zitzairen eta erredakziora deitzen zutenean galdetzen zuten ea “la Carmen” bazegoen.

Hasieran Erriberan ate guztiak itxita nituen, eta tematu nintzen lortu behar nuela errespetua eta areago maitasuna. Jende honek ikusi behar du euskaldunak jatorrak garela, pentsatu nuen. Eta nolabait lortu nuen. Ni haientzat nintzen “*la vasca pero maja*”. Modu berean lortu behar dugu jende guztiak ikustea emakumeok baditugula indar-gune asko mundu hau hobea egiteko.

Gustura ibili nintzen zortzi urte eta erdi inguru. Gero Canal 4 telebistan eta COPE irratian publizitatean eta erredakzioan egin nuen lan.

Nik beti esaten dut hau afizio poli-

Bakarne Atxukarro Estomba

IRUN, 1974

Kazetaritza ikastera Iruñera joan eta bertan gelditu zen. EGN Comunicación taldeko aldizkari txiki askotan, COPE irratian eta Canal 4 telebistan ari-tu ondoren, Barañain Auditorioko komunikazio arduraduna izan zen hamar urtez. Gaur egun Iruñerriko Mankomunitateko komunikazio bulegoan egi-ten du lan. Seme bizkiak jaiotzean hasi zen haurrentzako ipuinak idazten: *Eus-kal Mitologia I eta II, Tartalo, Basajaun, Olentzero eta Mari Domingi, Sumendi bat baratzean* eta *Lekim* liburuen egi-lea da Izaskun Zubialde eta Asun Egur-zarekin elkarlanean. Historian izan di-ren ezagutu beharreko emakumeen inguruan bi lan argitaratu ditu: *Sarerik gabe* eta *Gizalabak*. Bigarren honetan Euskalerrria Irratian azken hiru denbo-ralditan eginiko kolaborazioak bildu eta QR kodeen bidez testuak eta irrati-ko podcastak uztartu ditu.

Bidasoa eskualdeko idazleen Oskar-bi Kultur Elkarteko presidentea da.

Martxoan helduentzako bere lehen eleberria kaleratuko du, honetan ere emakumeen ahalduntzea ardatz hartu-ta. Euskaldunberria eta hiztun bikaina.

ta dela eta ogibide kaxkarra. Miseria hutsa da, baina horretan gabiltzanok gustukoa dugu eta hori da gure kon-dena. Nik ez dakit besterik egiten.

Barañain Auditorion hamar urte pasatxo komunikazio bulegoan eta orain Iruñerriko Mankomunitatean. Nolakoa da komunikazio instituzionala?

Oso anitza. Hemengo lana ez da baka-rrik prentsa oharrak idaztea. Nik Ba-rañainen kartelak egiten nituen, artis-teen hitz egin, sare sozialak kudeatu, aurkezpenak, egitarauak antolatu... Eta orain eko-blog batean idazten dut, barneko komunikazioa, sare sozialak, prentsaurrekoak, asanbladak eta era-kundeekiko harremanak kudeatzen ditut.

Nik beti oso kontuan hartzen dut pertsonetikiko hurbiltasuna. Nire ustez kazetariak umila izan behar du eta beti egon behar du ikasteko prest. Eta ezinbestekoa da istorioak kontatzea gustukoa izatea, noski, azken finean hori baita kazetaritza. Honengatik ere bilatzen ditut aukerak nire gustuko gauzak liburue-tan kontatzeko.

Nola hasi zinen idazten?

Betidanik egin izan dut niretzat oso te-rapeutikoa delako. 10 urterekin idatzi nuen nire lehen ipui-na eta ahizpari oparitu nion. 14rekin nobela bat idatzi nuen barruan nuena ezin nuelako bestela erakutsi eta semeak jaio zirenean ikusi nuen gau-za pila zeudela esateko eta irakasteko, eta ipuinak bide ezin hobeak direla horretarako. Nik ez ditut istorioak sortzen. Inguruan begiratu eta ikus-ten dudana kontatu baino ez dut egi-ten.

Etxean harreman estua izan dugu beti mitologia eta kondaira zaharre-kin, baina semeek, ordea, ez zekiten Ama Lurra nor den edo eguzki loreak zertarako jartzen diren etxe atarian. Haientzat nahi nituen ipuinak ez ni-tuen aurkitzen eta gauza bera ger-tatzen zitzaion nire lagun Izaskun Zubialde irakasle irundarrari. Horre-gatik hasi ginen idazten. Duela sei urte izan zen hori. Berehala ikusi ge-nuen inguruko jendeak ere nahi zi-

tuela euskal mitologiari buruzko gure lanak irakurri, baina autoediziorik egiteko dirurik ez genuenez Amazon-en jarri genuen dena doan deskar-gatzeko moduan eta hizkuntza des-berdinetan. Pasada bat izan zen eta hiru egunean 12.000 deskarga izan genuen. Abenduan izan zen hori eta urtarrilean, toki pila batean agertu ondoren, Denonartean argitaletxea harremanetan jarri zen gurekin libu-rua plazaratzeko. Guk ez genuen ezer espero, horregatik etorri den guztia oparia izan da guretzat.

Handik gutxira EHUREkin hitzar-men bat sinatu genuen haiek gure lanen ingelesezko itzulpenak egiteko eta bertsio horiek ere asko mugitzen dira interneten. Ondoren mitologia ipuin gehiago, Tartalo, Basajaun eta Olentzeroren liburuak idatzi eta argi-tara emateko aukera izan genuen Denonartean eta Txalaparta argita-letxeekin. Hurrengo urtean mitologia sail honetako laugarren alea aterako dugu. Oso harrera ona izan dute eta sei urte pasata, aurren ere Durangon dezente saldu dira, adibidez.

Hasieran Erriberan ate guztiak itxita nituen, eta tematu nintzen: jende honek ikusi behar du euskaldunak jatorrak garela. Eta nolabait lortu nuen. Ni haientzat nintzen 'la vasca pero maja'"

Balioak eta emozioak ere landu nahi ditu-gu eta horrela idatzi genituen *Lekim* eta *Sumendi bat bara-tzean*. *Lekim* nire seme Mikelek sortu zuen. Txikitan beti esaten zuen hase-rretzen denean suz-ko bola moduko bat sentitzen duela barruan eta hori kanporatzeko nahiak oihu eta zalaparta egite-ra bultzatzen duela. Nik hobeto ezin dut azaldu.

Eta emakumeen gaiari zergatik heldu zenioten?

Hori ere oso modu naturalean sortu zen. Izaskunek alaba nerabe bat dau-ka etxean eta hasi ginen pentsatzen zer egin genezakeen gazteei genero berdintasunaz eta norberaren buruaz harro sentitzeaz hitz egiteko. Horrela sortu zen *Sarerik gabe*. *Historiak ema-kume izena dauka*, Euskadi Sarietan finalista izatera iritsi zen lana. Bada ga-raia anonimotasunean dauden historia egin duten emakume asko historiaren barruan lekua izaten hasteko. Gure in-guruko emakumeak bildu genituen, izenez ezezagunak kasu askotan, baina